

316.347 (Kárp.)
B-54

*

KÁRPÁTALJA

Társadalomtudományi tanulmányok

Szerkesztette:
Beregszászi Anikó és Papp Richárd

do.

MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – II. Rákóczi Ferenc
Kárpátaljai Magyar Főiskola

Budapest–Beregszász, 2005

Kárpátalja

Társadalomtudományi tanulmányok

Szerkesztette: Beregszászi Anikó és Papp Richárd

MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Budapest–Beregszász, 2005

A kötet megjelenését az Arany János Közalapítvány támogatta.

© A szerzők, 2005

ISBN: 963 508 474 9

A kötet a Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, valamint a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola munkatársainak, kutatóinak társadalomtudományi tárgyú írásait tartalmazza.

Наукове видання

Закарпаття

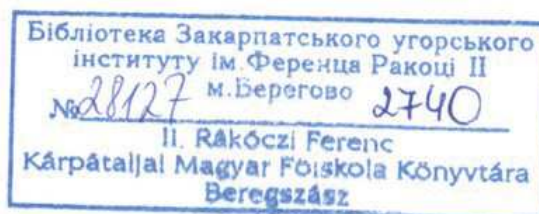
Збірник наукових статей з суспільствознавства

За редакцією Берегсасі А. і Папп Р.

© Автори, 2005

Tartalom

Előszó	7
Gönczi Andrea: A máramarosi skizmaper	13
Domokos Vera: Etnikai és felekezeti elhatárolódás a naptárváltás tükrében	30
Geszti Zsófia: A betlehemezés Kárpátalján	56
Papp Richárd: Etnikai jelentéstartalmak Kárpátalján egy zsidó életútinterjú tükrében	68
Svetkó Erzsébet: Kisebbségpolitika Kárpátalján a szovjet rendszer kiépítésének idején (1947–1952). A donbászi munkatáborokba elhurcoltak visszaemlékezései alapján	86
Csernicskó István: Kárpátaljai magyar beszélt nyelvi vizsgálatok: előzetes a Kárpátaljai Magyar Hanganyagtár adatbázisából	101
„...fázik az ember akármit mondani is...” Egy irányított beszélgetés szövege	115
Karmacsi Zoltán: „...magyar kecskének neveztek...” avagy a magyar nyelv presztízse Kárpátalján (az Aréna sátorfesztivál lakói körében elvégzett kérdőíves felmérés alapján)	140
Beregszászi Anikó: „Csata” a szimbolikus térért, avagy a látható/láthatatlan anyanyelv	158

„Csata” a szimbolikus térért, avagy a látható/láthatatlan anyanyelv¹

Beregszászi Anikó

A szó elszáll, az írás megmarad – tartja a mondás. Egy-egy kisebbségi nyelv használata szerencsés esetben nem korlátozódhat csupán a családra, illetve a hivatalokra és a közéletre. A kisebbségi polgárok otthonosságérzetéhez jelentősen hozzájárul az is, milyen mértékben lehet és van jelen nyelvük a különböző feliratokon: láthatóvá válik-e a kisebbség nyelve, vagy csak a láthatatlan (ám kétségkívül fontos) szóbeliségre korlátozódik a használata.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete egyik kutatási programja során azt vizsgáltuk meg, hogy Kárpátalja magyar lakta településein milyen mértékben van jelen *láthatóan* is a magyar nyelv: vannak-e magyar nyelvű feliratok, reklámok, utcanévtáblák, útbaigazító táblák stb., azaz szemmel is érzékelhető-e a magyarság jelenléte a településeken. Az anyanyelv „láthatóságának” vizsgálatát azért tartottuk lényegesnek, mert egy-egy közösség közérzete szempontjából fontos szerepe van a szimbolikus tér kitöltésének is (vö. Bakó 2003: 11). Annak, hogy milyen jelek, szimbólumok utalnak arra: ezen a vidéken magyarok is élnek.² Ahogyan politikai és érzelmi szempontból egyaránt meghatározónak tartjuk például a magyar vonatkozású emléktáblák, emlékművek, szobrok stb. felállításának, történelmi emlékhelyeink megőrzésének, nemzeti ünnepeink méltó megünneplésének jogát, amiként természetesnek tartjuk, hogy a legtöbb magyar lakta településen egymás mellett lobog az ukrán állami kék-sárga zászló és a magyar nemzeti színű trikolor, hogy szabadon felhangozhat nemzeti himnuszunk, úgy anyanyelvünk feliratokon való megjelenése is szimbolikus jelentőségű. Nem véletlen, hogy a kommunista diktatúra lazulását követő első hónapokban valamennyi kisebbségi magyar közösségben felvetődött a településnevek magyar nyelvű használatának kérdése és a kétnyelvű helységnevtáblák kihelyezésének igénye, illetve hogy az utódállamok mindegyike gyanakvással figyelte ezeket a kezdeményezéseket (Kárpátalja vonatkozásában lásd pl. Beregszászi 2004, Horváth–Lajos 1996, Balla 1993, 2005: 29–32). Zalabai Zsigmond (1995) *Mit ér a nyelvünk, ha magyar? A „táblaháború” és a „névhá-*

¹ A kutatás és a tanulmány a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézetében, az Arany János Közalapítvány támogatásával készült. Az írás végén található fotókat Hires Kornélia, Márku Anita, Karmacs Zoltán és Beregszászi Anikó készítette.

² Lásd például a „Cuius regio, eius nomen!” elvet (vö. Kiss 1992).

ború” szlovákiai magyar sajtódokumentumaiból 1990–1994 című könyvében foglalja össze, hogyan akadályozták a szlovák hatóságok a magyar nyelvű helységnevtáblák felállítását és a hagyományos magyar nevek használatát. Az sem véletlen, hogy a szlovákiai Dunaszerdahelyen működő Gramma Nyelvi Iroda munkatársai *Működő kétnyelvűség* címmel állandó rovatot indítottak honlapjukon, ahol követendő példaként állítják a szlovákiai magyarlakta települések önkormányzatai elé a kétnyelvű feliratokat (lásd a <http://www.gramma.sk/index.php?lang=hu&lparam=mukodo2nyelvuseg> honlapon).

„A nyilvános terek használata mindig is kötött, szabályozott, a domináns társadalmi csoport által meghatározott volt. Ennek a 19. századtól kezdődően nálunk is (tehát a jelenlegi Szlovákiai területén) nyelvi jelei is voltak: 1918 előtt a nyilvános tereken verbálisan és szimbolikusan a magyar etnikum volt a domináns, az első világháború után pedig a szlovák (cseh). A nyelvi-etnikai dominanciaváltás, illetve később, 1945 után az ideológiai fordulat településnevek és utcanevek átkeresztelésében, szobrok ledöntésében, áthelyezésében, illetve új szobrok, emléktáblák felállításában is megnyilvánult (...). Szlovákia önállósulását követően a szlovák–magyar nyelvi konfliktusok egyik oka éppen az volt, hogy a magyarság is igényt formált az addig szlovák dominanciájú nyilvános terekre (településnevek, utcanevek, a magyar nyelv hivatalos használatának az igénye, szoborállítások stb.), s ezt a szlovákság a területi autonómiához, illetve az így ’megjelölt’ magyar területeknek a Szlovákiától történő leválásához vezető első lépésként értelmezte” – fogalmaz az említett honlapon Szabó Mihály Gizella (2005), a Gramma munkatársa.

Hosszú kutatómunkára alapozott személyes tapasztalataink és helyszíni terpkutatásaink szerint a kárpátaljai magyarlakta településeket öt csoportba sorolhatjuk a magyar nyelv „láthatósága”, illetve a mindennapi életben való használhatósága szerint.

Az első csoportba Beregszász tartozik, valamint azok a falvak, amelyekben a magyarság aránya 90% körüli vagy annál magasabb. A magyarság központjának tartott és a „legmagyarabb” Beregszászi járás székhelyének számító megyei jogú városban a 2001. évi népszámlálás adatai alapján a magyar nemzetiségűek aránya 49,1%³, s ezzel Beregszász a legnagyobb arányban magyarok által lakott város Ukrajnában, s itt él a legnagyobb számú magyar egy településen belül az országban. A megyei jogú városban gyakorlatilag szinte minden intézményen kétnyelvű felirat olvasható, akárcsak az éttermeken, kocsmákon, üzleteken, illetve a piaci csarnokban is csaknem minden ki van írva magyarul is.⁴ Néhány helyen az üzletek nyitvatartási ideje oly módon van feltüntetve, hogy az ukrán nyelvű felirat a hivatalos kijevi idő szerint mutatja, meddig tartanak nyitva, a

---

³ A demográfiai adatokat valamennyi településnél a 2001. évi népszámlálás eredményei szerint adjuk meg, Ilytyo szerk. 2003 alapján.

⁴ Igaz, a 2004 áprilisában átadott új piacon (bevásároló-központban) csak ukrán nyelvű feliratok találhatók (Badó 2004).

magyar nyelvű változat pedig a közép-európai idő szerint tünteti fel ugyanezt. Így aki nem tudja, hogy a kárpátaljai óslakosok nem a közép-európainál egy órával előrébb járó hivatalos, hanem a budapestivel megegyező helyi időszámítás szerint élnek az életüket, értetlenkedve szemlélheti, hogy míg ukránul 9-től 18 óráig tart nyitva a cipőbolt, addig magyarul 8-tól 17 óráig (az órák járásának szimbolikus jelentőségéről lásd Balla 1993: 83–89, 2003, 2005, Csernicskó 1998: 138, 2004). Hasonló a helyzet az ide sorolható olyan falvakban is, mint például Mezőkaszony, Beregsom, Tiszapéterfalva, Nagypalád, Dercen, Szernye, Nagydobrony, Eszeny stb.

A második csoportba a városok közül Csap sorolható, illetve néhány városi típusú település⁵ és falu. A közelmúltban a megyei jogú város státusát elnyerő határmenti kisvárosban a magyarok aránya 39,4%. Ennek ellenére a településen gyakorlatilag csak azoknak az intézményeknek olvasható magyarul is a neve, amelyek magyar vonatkozásúak (például a magyar tannyelvű középiskola), illetve néhány kétnyelvű utcanévtábla is felfedezhető. Meglepő módon szinte nincs magyar nyelvű reklám, hirdetés, és nem találtunk olyan étteremre, kocsmára, boltra sem, amelynek magyarul is ki lenne írva a neve. Még a magyar tulajdonban lévő kereskedelmi egységek vezetői sem tartják fontosnak, hogy Csapon a feliratokban is látható legyen a magyarság jelenléte. Szinte mindegyik kereskedelmi egységben és a piacon is értenek azonban magyarul, és bárki elboldogulhat ezen a nyelven a városkában. Vagyis a városban hallható ugyan, de nem nagyon látható a magyar nyelv.⁶

Az ebbe a típusba sorolható kárpátaljai települések közé tartozik például Beregrákos, Battyú, Tiszaújlak, Visk stb., amelyek némelyikében (pl. Battyúban, Tiszaújlakon, Viskén) ugyan több magyar nyelvű felirat olvasható, mint Csapon, ám korántsem a magyarok számarányának megfelelő mértékben.

A harmadik csoportot Ungvár, Munkács, Nagyszőlős, Huszt és Técső, valamint például Aknaszlatina, Tekeháza, Fancsika vagy Császlóc alkotja. Ezeken a településeken csak a magyar vonatkozású intézményeken, emlékeken, emléktáblákon találkozhatunk magyar felirattal, és kivételesnek számítanak a kétnyelvű utcanévtáblák, hirdetések, egyéb feliratok is, mint ahogyan ma már az is inkább kivétel, hogy magyarul rendelhetünk egy kávéházban vagy magyar nyelven vásárolhatunk tejet, kenyeret az üzletekben.

---

⁵ A városi típusú település jellegzetesen szovjet településtípus. Olyan helységet jelöl, amely lakosságát, infrastrukturális hátterét stb. tekintve a falu és a város között áll.

⁶ Az ország nyugati kapujának tartott vasúti csomóponton talán azzal (is) magyarázható a magyar nyelv „láthatatlansága”, hogy magyar lakosságának jelentős része állami alkalmazott vagy vasúti tisztviselő, így munkahelye révén szorosabban kötődik az állami szférához, s ezáltal a többségi nyelvhez. Ezt látszik igazolni a szlovákiai Tiszaágcsernyő példája is, ahol (Szabó Mihály Gizella személyes közlése szerint) a többségében a vasútnál dolgozó magyarok erősebben kötődnek a szlovák nyelvhez, mint más magyarlakta települések lakossága, s ez például abban is megmutatkozik, hogy a kelet-szlovákiai városkában alig látni magyar nyelvű feliratokat.

Az ide sorolt településeken viszonylag nagy lélekszámú magyar közösség él ugyan, ám az összlakossághoz viszonyított számarányuk csekély.

A negyedik csoportba Szolyva és Rahó tartozik, illetőleg olyan városi típusú települések, mint például Gyertyánliget, Kőrösmező, Bustyaháza. Ma már mindkét városban és az ide sorolható városi típusú településeken, falvakban is viszonylag alacsony a magyarok aránya, előrehaladott a nyelvcseré folyamata, ahol a magyarság néhány éve kezdi újra megtalálni magyar identitását. A nagyszülők nemzedéke még beszél magyarul, a középgeneráció tagjai nem nagyon, ám az unokák körében ismét egyre népszerűbb a magyar nyelv. Az 1990-es években mindkét városban és a falvakban is újraindult az 1945-ben megszüntetett magyar nyelvű oktatás (Orosz 2004). Mind Szolyván, mind pedig Rahón csak a magyar vonatkozású műemlékeken olvashatunk magyar szavakat, mondatokat, és meglepő, ha magyarul értő eladóra, pincérre, piaci kofára akad valaki. A magyar nyelv beszélt nyelvként való fennmaradását segítik az utóbbi években főként a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség szórványprogramja révén újjáéledő magyar oktatási intézmények, valamint az egyházak munkája (Orosz, 2004, P. Punykó 2002).

Végül az utolsó, az ötödik kategóriába a kárpátaljai városok közül Ilosva sorolható, továbbá az olyan falvak, városi típusú települések, mint Órdarma, Kereknye, Királyháza stb. A huszadik század elején még 49%-ban magyarok lakta Ilosván például ma már csak 0,47% a magyarok aránya. A városban sem magyar óvoda, sem magyar iskola nem működik. Nem túlzottan csodálkozhatunk tehát azon sem, hogy a Beregszásztól és a tömbmagyarságtól mindössze húszegynéhány kilométerre északkeletre fekvő járási székhelyen elvértve sem találkozhatunk magyar nyelven írott szöveggel. Hasonló tapasztalható az ide sorolt falvakban is.

Összefoglalásként megállapíthatjuk: mindegyik településen csak ukránul (esetleg oroszul) olvashatók viszont azok a feliratok, amelyekről pedig azt gondolná az ember, hogy mindenki számára érthetően kellene feltüntetni őket: mindenütt csak az államnyelven fogalmazott tábla figyelmeztet például a magasfeszültségű vezetékre, a balesetveszélyes útszakaszra, vagy éppen az épületeken belül a menekülési útvonalra, illetőleg a legtöbb hivatalban csak ukrán nyelven tájékozódhat az ügyfél arról, kit/mit merre találhat.

Annak ellenére tehát, hogy Ukrajnában a magyar nyelv használatát a feliratokon számos törvény, rendelet engedélyezi (lásd pl. Csernicskó 1998: 145–152, 2002, Csernicskó szerk. 2003: 87–93, Beregszászi–Csernicskó 2003, 2004 stb.), több, magyarok által jelentős számban lakott kárpátaljai településen nem, vagy nem eléggé élünk törvény adta lehetőségeinkkel.⁷

---

⁷ Öröndetes viszont, hogy amióta a szomszédos magyarországi megyékből egyre többen látogatnak bevásárló-turistaként Kárpátaljára (erről lásd pl. a Kárpátalja, a KárpátInfo és a Kárpáti Igaz Szó című lapok beszámolóit, cikkeit), több termék csomagolásán az ukrán és/vagy orosz nyelvű mellett már magyar felirat, tájékoztató is olvasható. Ez a tény még akkor is előrelépés, ha a kereskedők nem a helyi magyar közösség, hanem a magyarországi vásárlók miatt szánták rá magukat arra, hogy magyar nyelven is feltüntessék a csomagoláson termékük jellemzőit.

Kolozsvár városi tanácsa 1580-ban hozott határozata a városban használandó kétnyelvű feliratokról a következő volt: „Az mi az Magyar írást illeti az hídon (...) végezek ő kegyelmek, hogy szászul is ugyan azon igékkel faragják meg az város kölcségén. Azonképpen egyéb közönséges monumetumokon, ha egyik Nemzetnek nyelve ott vagyon, az másiké is legyen ott.”⁸

A több mint négy évszázaddal ezelőtt született bölcs rendelet ma is példaértékű lehetne, és nemcsak Kolozsvárott és Kárpátalján, hanem az egész Kárpát-medencében.

Irodalom

Badó Zsolt 2004. Vásárcsarnok nyílt Beregszászban. *Kárpátalja* 2004. április 30., 2.

Bakó Boglárka 2003. Az internetikus kutatásokról. In: Bakó Boglárka szerk. *Lokális világok. Együttélés a Kárpát-medencében*, 9–16. Budapest: MTA Társadalomkutató Központ.

Balla D. Károly 1993. *Kis(ebbsegi) magyar skizofrénia*. Ungvár–Budapest: Galéria Kiadó.

Balla D. Károly 2003. Volt egyszer egy birodalom. *zEtna webmagazin* 2003. december 6. Lásd még a www.hhrf.org/ungparty honlapon.

Balla D. Károly 2005. *Peresztrojkácska. Válogatott publicisztikai írások 1985–1990*. Internetes kiadás hely nélkül: CyberBooks Kiadó. http://www.hhrf.org/ungbereg/konyv/pereszt/megrendel_i.htm

Beregszászi Anikó 2004. Magyar neve? Az ukrainai földrajzi nevek magyar használatáról. In: Beregszászi Anikó – Csernicskó István: *...itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*, 71–82. Ungvár: PoliPrint.

Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2003. A magyar nyelv használatának lehetőségei Kárpátalján de jure és de facto. In: Nádor Orsolya és Szarka László szerk., *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*, 110–122. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2004. Az anyanyelvet nem megőrizni, hanem használni kell! A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája és a kárpátaljai magyarság. In: Beregszászi Anikó – Csernicskó István: *...itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*, 24–34. Ungvár: PoliPrint.

---

⁸ Idézi Péntek János a Min múlik a határon túli magyar nyelvváltozatok jövője? című, a Mindentudás Egyetem Klubja keretében 2004. február 23-án Budapesten megtartott, illetve a Duna Televízióban 2004. március 16-án sugárzott televíziós előadásban (Kontra és mtsai. 2004). Az előadás anyagát lásd a Mindentudás Egyeteme honlapján: <http://www.mindentudas.hu/mindentudasegyeteme/kontra/20040514kontra1.html>.

- Csernicskó István 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Csernicskó István 2002. A nyelvek helyzetére vonatkozó dokumentumok Ukrajnában. In: Kontra Miklós és Hattyár Helga szerk. *Magyarok és nyelvtörvények*, 11–23. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Csernicskó István 2004. Kisebbségi anyanyelv és identitás. In: Beregszászi Anikó és Csernicskó István szerk., *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*, 27–35. Ungvár: PoliPrint.
- Horváth Sándor – Lajos Mihály 1996. Nyelvében és feliratában is él... *Kárpáti Igaz Szó* 1996. október 24., 4.
- Ilytyo, I. V. (Ільтьо І. В.) szerk. 2003. *Національний склад населення та його мовні ознаки (статистичний бюлетень)*. Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики.
- Karmacsi Zoltán 2003. A magyar nyelv Beregszász hivatalaiban. In: Csernicskó István szerk. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*, 93–100. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- Kiss Lajos 1992. Cuius regio, eius nomen? *Magyar Tudomány* 1992/2: 129–135.
- Kontra Miklós és mtsai. 2004. Min múlik a határon túli magyar nyelvváltozatok jövője? Előadás a Mindentudás Egyeteme Klubjában, 2004. február 23. <http://www.mindentudas.hu/mindentudasegyeteme/kontra/20040514kontra1.html>.
- Márku Anita 2003. A magyar nyelv Beregszász szolgáltató egységeiben, boltjaiban, éttermeiben és a piacon, valamint az orvosi rendelőben. In: Csernicskó István szerk., *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*, 100–104. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- Orosz Ildikó 2004. Anyanyelvi/anyanyelvű oktatás a kárpátaljai magyar szórványban. In: Beregszászi Anikó és Csernicskó István szerk., *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*, 55–76. Ungvár: PoliPrint.
- P. Punykó Mária 2002. A vallás szerepe az anyanyelv megőrzésében szórványban. *Nyelvünk és Kultúránk* 2002/5: 29–34.
- Szabó Mihály Gizella 2005. A magyar nyelvű feliratok „fölöttébb szükséges voltáról”. <http://www.gramma.sk/index.php?lang=hu&lparam=mukodo2nyelvuseg>.
- Zalabai Zsigmond 1995. *Mit ér a nyelvünk, ha magyar? A „ táblaháború” és a „névháború” szlovákiai magyar sajtódokumentumaiból 1990–1994*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.